

BÁNKI ÉVA

HAZUDOK, HAZUDSZ, HAZUD...

Nagyapám legidősebb bátyja falusi bajkeverő volt. Ha egy kis italhoz jutott, hóbörögni kezdett, nekirontott fűnek-fának, és szikrázó szemekkel kiáltotta világgá az „igazságot”. 1914 elején valami lakodalomban esett neki a papnak, a vőfélynak, az ifjú párnak: nem lesz itt semmi, hiába mulatunk, hiába hazudozunk... Nincs jövő, nincs remény, nincs isten, itt a világvége. Mind megdöglünk, úgymint megdöglünk, ne reménykedjünk.

Szegény Feri igazsága persze tényleg csak idézőjeles igazság volt: részeg jajkiáltás, a faluban hamar meg is bocsátottak a viszonylag jómódú fiúnak – majd benő a feje lágya, ha megnősül, ha behívják katonának. Ráadásul az ilyen hóbörgések többnyire mindig túlzóak: a nagy háborúban sem vesztek mind oda – csak Feri, a második öccse, hét unokatestvére, az utcabeli fiúkból tizenketten. Az öregek megmaradtak, a kisebb testvérek megmaradtak, ahogy megmaradt a lány is, aki örök hűséget ígért szegény Ferinek.

Pedig sokan sokféleképp érezték a nagy háború előtt, hogy nincs tovább, hogy itt a vég. Hogy a társadalmi harmóniáról, az ezeréves és örökké tartó Magyarországról szóló beszédek kopott vágyálmok, hogy a jövő tele van nyugtalanító árnyékokkal, és semmi jót nem tartogat. Ám mindeközben semmiféle B-terv nem létezett, a háború elején senki nem tudta, hogyan fogjuk Magyarország magyarok lakta maradékát megvédeni, milyen társadalmi változások azok, melyeket haladéktalanul el kell és el is lehet a többséggel fogadtatni. Mindenki reménykedett, ezek a lövészárkba hajtott fiúk majd kitesznek magukért: engedelmesen megmennek mindenkit, és ha vége a háborúnak, engedelmesen hazatérnek földet túrni. A valósággal való szembenézést kerülő társadalmak mindig a tömegek önfeláldozásától várják a jövőt vagy csak a rend „megmentését”. Nem volt ez másképp a rendszerváltáskor sem. Kevesen gondolták, hogy „Kádár népe” majd nem lelkesedik a szellemi-gazdasági-társadalmi kiszolgáltatottságért, a munkanélküliségért, és nem lehajtott fejjel – urait éljenezve, bűneit megvallva – akar átlépni a kapitalizmusba. Az emberek, főleg fiatalon, tényleg szívesen hoznak áldozatokat közösségi célokért (1848–49, 1956), ám az egészen más, ha egy rendszer könnyen feláldozható csőcseléknek vagy ágyútölteléknek tekinti az állampolgárait.

De hogyan, milyen narratív sémák segítségével szilárdulhat meg az eliteknek az a narcisztikus meggyőződése, hogy a másoknak egyetlen életcélja, hogy feláldozza magát értünk?

Valahol a bunkók is tudják, hogy a szenvedés az ő érdekük. *Valahol* sejtik, hogy megérdemlik a büntetést. Hiszen vannak nála is szerencsétlenebbek, akiket pont tőlük kell megvédeni. Mikor panelprolinak, bunkónak tituláljuk őket, akkor *valahol* élvezik.

A gazdasági-társadalmi elnyomás ma használatos, a Monarchiáétól annyira különböző retorikai fordulatai hasonlatosak ahhoz, melyekkel a bántalmazók élnek a kapcsolati erőszakban. *Valahol* a nő is akarja. A nőknek szívességét teszünk, ha agyba-főbe

verjük őket, ha elveszük a kulcsukat, a bankkártyájukat, és addig szorongatjuk, míg bevallják a bűneiket. De csak egy nagyon kitartó bántalmazás közben hajlandó az áldozat *szóban* is megerősíteni, hogy szereti, ha ütik vagy pocskondiázzák.

Amíg nem tartunk itt, addig marad a *valahol*. A logikai bukfencek, a vágy vezérelt, a valószínűleg totálisan ellentmondó, a másik tiltakozásával sem törődő feltételezések.

Ahol a kecskét macskának hívják, a macskát kecskének, ahol a balesetre azt kell mondani, hogy háború, a háborúra azt, hogy baleset, ott fel sem tűnik annak az állításnak a képtelensége, hogy az elnyomottak *valahol* azt szeretik, ha kiküldik őket a frontra, ha elveszik a tulajdonukat, munkahelyüket.

A szemantikai zűrzavar, a titkosítás, a tabusítás, a mindenkori *újbeszél* mindig ezt a titkosított *valaholt* (a hatalmasok önfelmentését) szolgálja. Ellene vehetjük, hogy a politikai korrektség szándéka szerint épp az elnyomottaknak akar kedveskedni, hiszen felajánl nekik egy olyan önelnevezést, melyet nem éreznek sértőnek. Ám vajon egy önelnevezés megszünteti az elnyomást? A valóság nem olyan mértékben nyelvi természetű, hogy ne fájjon a pofon, ha előtte királynőnek szólítanak.

A „megajándékozás” leereszkedő gesztusáról már nem is beszélve.

A tabukat, a titkokat imádjuk a kísértetregényekben. De vajon a folyamatos tiltások, kerülgetések, a mindenkori főnökök által ránk kényszerített nyelvi rendszabályok demokratikusabbá tesznek egy kapcsolatot? Egy családod? Egy társadalmat? Nem inkább azt szolgálja, hogy az elnyomottak szótlanok maradjanak?

A tabusítás talán érthető, ha fájdalmas, megváltoztathatatlan tényekről van szó. Miért is hívnék én dögnék egy halottat? Akárhogy nevezem meg, ő már nem fog megváltozni. Csak felesleges fájdalmat okozok a hozzátartozóinak, ráadásul a verbális gorombaság, piszkolódás az én mentális egészségemet is rongálja.

De a ma szokásos társadalmi tabuk többnyire nem a megváltoztathatatlan dolgok tiszteletben tartására intenek. Az egyes társadalmi csoportok közti intelligenciakülönbséget szóba hozni „nem korrekt”, noha mindenki tudja, hogy a különféle háttérű gyerekek nem teljesítenek az iskolában egyenlően. Igen ám, de a megoldás nem a hazugság, hanem a tényleges esélykiegyenlítés lenne. A mai kisgyerek-pedagógia csodákra képes: a logikai készséget, a figyelemkoncentrációt, az intelligenciát mozgásterápiával is képes fejleszteni. Egy átgondolt pedagógiai programmal akár a PC fenntartásának töredékárából meg lehetne szüntetni a rasszisták egyik fő hivatkozási alapját.

A felvilágosodás gyerekes bárgyúságnak tartotta a vallásokat, ráadásul vélelmezte, minden templomban ugyanazt az istent imádják. Ám a világ nagyot változott, a 18. századi értelmiségiek még aligha találtak személyesen mohamedánokkal vagy buddhistákkal. De azóta kiderült, vannak olyan vallások, melyek politikai ideológiaként is működnek, és nincs szükségük demokráciára vagy a Római Birodalom kulturális emlékezetére. Talán azért, mert ez a vallás a többinél fejlettebb – ám vajon ez a „fejlettség” nem akadályozza-e a kulturális-társadalmi együttműködést? Az iszlámmal kapcsolatos rengeteg csúsztatás, történelemhamisítás, mentegetés árából már be lehetett volna indítani – akár Németországban, a reformáció hazájában – az iszlám reformációt.

A legszigorúbb PC-tabuk, tilalmak, elhallgatások nem a megváltoztathatatlan dolgokra irányulnak, hanem az ésszerű társadalmi cselekvést próbálják kiküszöbölni. Talán mert minden cselekvés túlon túl kockázatos, és mert a kapitalizmus, a rendszerszintű elnyomás amúgy sem működhet tabuk, tilalomfák nélkül. Folyamatos hazudozásra, elkenésre kell kényszeríteni saját állampolgárait, hogy mikor a tükörbe néznek, képtelenek legyenek ki-mondani, igen, balek vagyok, engem is kihasználnak.

Hogy elérjük, a szavak ne legyenek többé az ő szavai.

A közös elhallgatások, a rendszerszintű titkolózások, az eszement tilalmak, az együttesen elnyomott rosszkedv és szorongás könnyen teremthet egy olyan világot, ahol milliókat tömnek a lövészárokba, ahol „boldoggá teszik”, sőt hálára kötelezik azzal az emberekkel, hogy szapulják őket, és elveszik a munkájukat. A macska nem macska, hanem kecske. A kecske nem kecske, hanem macska. Megbüntetünk, ha vétasz a szabályok ellen.

Az Osztrák–Magyar Monarchia még egy viszonylag toleráns elnyomó rendszer volt, és még nem szabályozta mániákusan a nyelvet. Bizonyos feltételek között a dühkitöréseknek és a kritikának is helyet adott. Lehetett kivilágos-kivirradtig mulatni: részegen feldönteni az ünnepi tribünt, és válogatott hülyeségeket rikoltozni – ha utána alázatosan bocsánatot kértél a tekinteteseiktől és persze szegény Szűz Máriától. De nem csak a „módosabb” részegesek számíthattak a rendszer elnézésére, hanem a művészek, az értelmiségiek, a világmegváltók, az elmeegógyintézetből szabadult fanatikuskok, libanoni cédrusokat kereső patikusok...

A lényeg, hogy túlozz. Beszélj világvégéről, tűz- és vérfolyamról, rémes összeesküvésekről, *mindenki* haláláról. A lényeg, hogy neked se legyen B-terved. Hogy ne a Monarchia szűk-séges átalakításáról fecseggj. Ha pedig mégis, akkor túlozz, sértsd meg a lehető legtöbb társadalmi csoportot. Hogy hirdesd akaratod ellenére is, hogy ez a rendszer milyen jószágos: itt kutyák-macskák-papagájok, de még a futóbolondok is szóhoz jutnak.

Ám ma másféleképp erodálja a szavak erejét a hatalom. A mai politikai nyelvre egyre inkább jellemző, hogy a szavak jelentése csakis attól függ, hogy *ki* mondja őket. Egy goromba sértés egy „jó ember” szájából korholás, igazságos értékítélet, egy „rossz ember” szájából gyalázatos sérelem. Ráadásul a szavak könnyedén kiszakíthatók az eredeti kontextusukból, szabadon lehet őket csócsálni, ragasztgatni, darabolni, kiegészíteni... Ez pedig a rengeteg tabuval, kerülendő kifejezéssel, követhetetlen nyelvi illemszabállyal oda vezet, hogy megnyílik a narcisztikus elitek önfelmentését szolgáló *valahol*.

Józsika nem azt mondta, hogy meg akar halni a fronton, de *valahol* biztos erre vágyik. Józsika a szabadságra szavazott, nem a nyomorra és a kioktatásra, de *valahol* tudja, hogy megérdemli. Hogy előbb-utóbb hálás lesz. Az ellentétes értelmű köztöszöként használt *valahollal* állíthatjuk egy kijelentés ellenkezőjét, de soha nem kell pontosítanunk, ugyan mi okból merjük a másik állítását megkérdőjelezni.

Juliska *valahol* szereti, ha Józsi összerugdossa.

Valahol nem kell tudomást vennünk a szenvedőről, hisz *valahol* jobban tudjuk, mire van szükségük.

A hazugságnak ez a már-már kiismerhetetlen labirintusa nemcsak arra jó, hogy a szegényeket *elszótlanítsa*. Előbb-utóbb maguk a döntéshozók is elhiszik, hogy a világgal semmi más baj nincs, csak az, hogy egyesek helytelenül használják a szavakat. Hogy a kecskére azt mondják, macska. Hogy „durván” fogalmaznak. Hogy a politika dolga tényleg nem más, mint a szavak megfosztása a konszenzusos jelentésüktől. Pisit szabad mondani, kakit nem.

Ez a finnyáskodás a hatalmasok érdekét szolgálja (hiszen *valahol* ők tudják jobban, mi mit jelenthet), de egyben el is veszejtí őket. Hiszen innen már egy lépés, hogy a nagy

hazugságlabirintus foglyaként éljük le az egész életüket. Hogy tényleg elhiggyék, hogy se iszlám reformáció, se a hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatása nem lehetséges.

Minden nagyon szép, minden nagyon jó, *mindennel meg vagyunk elégedve.*

Soha nincs B-terv. Szembenézés a másikkal, a problémákkal, a *bármivel.*

Nehéz lázadni a tudatosan is generált káosz ellen.

Ezért is fontos a pontos fogalmazás. És kerülendő az alkohol, a hóbörgés, a drog, a zajos, cirkuszi felhajtás. „Tekintetesk” öncélú – bár persze önmagában roppant élvezetes – felbosszantása.

Ma, egy ökológiai, társadalmi-gazdasági katasztrófa árnyékában is sokan képzelik, hogy az elnyomottak valahol megint arra vágnak, hogy uraik érdekében feláldozzák magukat.

Mind megdöglünk tán?

Nem mind, de nagyon sokan.

VÁMOS MIKLÓS

SZEDÉS

Meggyőződésesem, hogy minden szövegnek (nem csak az irodalminak) annyi változata van, ahányan elolvassák. Innen már csak egy ugrás annak belátása, hogy minden bekezdésnek, mondatnak, szónak, sőt betűnek is. Nem hiszem, hogy a V (azonkívül, hogy a győzelem egyezményes jele) ne volna fontosabb számomra, mint sokaknak, nem is beszélve a VM-ről.

Most azonban vegyünk egy szót, történetesen a címadót. Kinek mit juttat eszébe a „szedés”? Igazán közeli emberemnek biztosan a gyümölcsfákat és a málnabokrokat. Velem nagyjából azonos korú irodalmároknak és sajtómunkásoknak inkább a nyomdát, ahol az általunk papírra (képernyőre) vetetteket ólomból kiszedték, és a szedésről készítették nekünk a kefelevonatot, vagyis a korrektúrát. A szedésre ecsettel kenték a nyomdafestéket, majd a ráhelyezett papírlapot kefével ütögették, hogy magára vegye a betűsorokat. Végül az átjavított szedés került a nyomdagépbe, s elkészült a könyv, a lap, az újság.

Nekem azonban először a labdát juttatja eszembe ez a szó. Gyerekkoromban az anyám többször elvitt magával a FŐMAV (Fővárosi Mezőgazdasági Anyagellátó Vállalat, ha jól emlékszem) ócska teniszpályájára (valahol a Visegrádi utca környékén volt), s szedhettem neki a labdákat, azt a két kopottat, amivel játszottak. Utáltam, mert nem adtak a kezembe ütőt, féltették a bélhúrt, és soha nem engedtek a pályára, cipőm is honnan volna, ugyebár. A Hősök terén gyakran ugyanez történt velem, amikor a környékbeli srácok fociztak, engem nem választottak be semelyik csapatba, szedhettem a labdát, ha akartam.

A gyerekkori rossz emlékektől teljesen függetlenül, egészen véletlenül kezdtem teniszezni, harmincas éveim elején. A házunkba költözött egy másik Vámos (hm, V), ő vitt el egyszer magával, amikor a párosbeli partnere az utolsó pillanatban lemondta.

Ütőt is ő adott kölcsön. Azóta játszom. Björn Borg volt akkor a legfényesebb csillag, rajongtam érte. Tetszett a stílusa, a modora, a viselkedése. Ő lett a hallgatag svéd. Később derült ki, hogy azért beszélt olyan keveset, mert jóformán alig tudott angolul. Ez is tetszett. Hallgass, hogy bölcs maradhass.

Az a tenisz nagyon más volt. Faütők, tiszta fehér öltözet, cipő és labda. A lényeg azért ugyanaz: sehol másutt nem láthattunk ennyi milliost keményen dolgozni, szenvedni és persze izzadni. Ám akkoriban ez utóbbival még nem törődtek. Csak akkor törülköztek, amikor páratlan gémeknél leülhettek picit. A nyolcvanas évek elején a magyar tévé még ritkán közvetítette a legnagyobb versenyeket, például az úgynevezett Grand Slamet (Wimbledon, Párizs, New York, Melbourne). Sokat adtam volna, ha ott ülhetek valamelyiken a lelátón. Fogadkoztam, szívesen volnék labdaszedő. De túlkorosnak számítottam, egyéb akadályokat nem is sorolok.

Én nem tudom, miként alakult a profi versenyeken úgy, hogy ma már a labdaszedő gyerekek legfontosabb teendője a törülközőhordozás lett. Az éljátékosoké pedig a verejtékezés. Minden egyes labdamenet után átveszik a hátuk mögött szolgálatban álló tizenéves fiúktól és lányoktól a térfélcserkor odaadott törülközőjüket, amelyen rendszerint az adott bajnokság szimbóluma látható. Alaposan fölitatják a verejtéküket, majd visszalökik –dobják, hajítják – az izamós textilt a gyerekeknek, akik futva tűnnek ki a képből. Olyannyira bevett szokássá vált ez, hogy ha csak egy pillanatra is késik a törülközővel a labdaszedő, a játékosok morognak, és türelmetlen gesztusokat tesznek.

Úgy képzelem, mi több látni vélem, hogy egy focistáról – kosarasról, kézilabdásról – legalább annyira szakad a víz, mint a teniszezőkről, utóbbiaknál mégse divat az, hogy kiskorú segéderők rohangásszanak utánuk a partvonalnál a törülközővel. Miért szabályos ez egyáltalán? Arról nem is beszélve, milyen kevésbé higiénikus, hogy a labdaszedőknek újra meg újra meg kell fogniuk a más testnedvétől nyirkos és szagos frottírt. Gondolom, nincs szakszervezetük ezeknek a gyerekeknek, ha volna, bizonyára tiltakozna.

Sejtem, nehéz lehet bekerülni azokba a gyerekcsapatokba, amelyek a nagy versenyeken szedik össze a labdákat, bizonyára vetélkednek a kis kezdő sportemberek, hogy közelről bámulhassák példaképeiket. Ez fontosabb érzés lehet, mint az esetleges irtózás az agyonizsadt rongydaraboktól. De azért annyit megtehetnének a világhírű bajnokok, hogy ne olyan megvető mozdulattal hajtsák oda a törülközőjüket, ahogyan manapság szokták, tessék csak megnézni bármelyik tévéközvetítésben.

Az a tenisz, amelyikbe én beleszerettem, úriemberek sportja. Az a szabály, például, hogy ha nem tudod eldönteni, a labda érvényes területen landolt-e, akkor habozás nélkül meg kell adnod a pontot. Mert nem ellenséggel játszol, hanem ellenféllel, akit tisztelned kell annyira, hogy föltételezd, az ütése jó helyre ment – csak ha biztosan látod, hogy nem, akkor mondhatod: *out*. Amiképpen minden esetben, ha a sors segít hozzá egy ponthoz (például a hálóról pattan be a labda), bocsánatot kell kérned. Ezzel a szellemiséggel szerintem nem fér össze sem az állandó törülközés, sem a hanyag dobálózás a törülközővel.

Persze, mi minden működik másképp manapság, mint azok a régimódi elvek, amelyek szerint én szeretnék – próbálok – élni?! Ezekről talán egy másik alkalommal szedem össze érveim és megfigyeléseim.

